

daad en gedachte

**ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD**

29-ste JAARGANG, NUMMER 12, DECEMBER 1993

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11

8232 BD Lelystad

Postgiro 30 76 95

WAT VOOR SOORT STAKING WAS DIE BIJ AIR FRANCE?

Afgaande op wat de kranten schreven en het tv-journaal liet zien kreeg men de indruk dat de recente staking bij het staatsbedrijf *Air France* een zaak was van de vakbonden enerzijds, de directie van deze Franse luchtvaartmaatschappij en de Franse regering anderzijds. Die indruk klopt allerm minst met de werkelijkheid. Het is zeker waar, dat de vakbonden zich van het begin af aan duchtig hebben geweerd. Maar dan wel uitsluitend om hun strijd bare achterban in het gareel en onder controle te krijgen. Een tijdlang was die controle volledig zoek. Het totaal ontbreken daarvan vormt de verklaring voor het ingrijpen van de oproerpolitie, waarvan de televisie — tuk op sensatie als haar verslaggevers zijn — niet verzuimd heeft enkele beelden te laten zien. Maar het optreden van de *CRS*, de *Garde Républicaine de Sécurité* (die men de Franse ME kan noemen), zou achterwege hebben kunnen blijven indien de vakbeweging op de haar eigen wijze de arbeiders in toom had kunnen houden en deze van hun kant van meet af aan het aan de bonden zouden hebben overgelaten een oplossing voor het konflikt te vinden. Zo was het echter niet.

Waarom het ging en waartegen fel verzet rees, dat waren de methoden waarmee *Air France* — maatschappij met 220 vliegtuigen en 64.000 personeelsleden — een halt wilde toeroepen aan haar aanzienlijke jaarlijkse verliezen. Het vorige jaar leed *Air France* een verlies van 617 miljoen dollar, bijna tweemaal zoveel als de *KLM* ¹⁾. Om hieraan paal en perk te stellen besloot de maatschappij al meer dan een jaar geleden niet slechts tot een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen, maar stelde zij ook nog een aantal andere maatregelen in het vooruitzicht die in twee etappen zouden moeten worden doorgevoerd.

Dit 'Plan 1' voorzag in de afvloeiing van 1500 werknemers, de opheffing van 50 vlieg-routes en de verslechtering van de arbeidsvoorwaarden, niet overal tegelijk maar — voorzichtigheidshalve — sektor na sektor. Voor sommige kategoriën zou de arbeidsdag met 25 minuten verlengd worden, zonder loonsverhoging. De vakbeweging, die uiteraard geen gezichtsverlies wilde lijden, organiseerde een stuk of wat betogingen en eind 1992 een „aktiedag” die kennelijk meer bedoeld was om stoom af te blazen dan het begin van werkelijk verzet moest zijn.

1) Cijfers ontleend aan her Franse dagblad *Libération* van 3 november j.l.

In de afgelopen maand juli kwam Air France met een tweede plan voor de dag. Volgens dat dienden er 4.000 arbeidsplaatsen te verdwijnen en bepaalde voordelen te worden afgeschaft. Toen dit plan 2 bekend werd gemaakt was plan 1 nog op geen stukken na volledig uitgevoerd. Er waren wettelijke belemmeringen die nog uit de weg moesten worden geruimd en bovendien was men gestoten op tegenstand van een bepaalde groep arbeiders. Op de luchthaven Orly was de 25 minuten langere werkdag zonder loonsverhoging ingevoerd voor de ploeg die belast was met het onderhoud van de vliegtuigen. Dat had daar geen problemen gegeven. Op de luchthaven van Roissy (ten noorden van Parijs) laptten de arbeiders het nieuwe rooster aan hun laars. Ze bleven volgens het oude rooster werken ondanks de druk die op hen werd uitgeoefend. Toen daar in april '93 een nieuwe aankomsthal zou worden ingewijd blokkeerden de arbeiders de toegangswegen waarna de direktie aldaar van de invoering van de langere werkdag afzag.

Plan 2 behelsde bovenop de verslechtingen van plan 1 een nieuwe reeks verslechtingen, waaronder een aanzienlijke loonsverlaging, die — om de arbeiders te verdelen — noch voor alle afdelingen noch voor alle kleinere luchthavens gelijk was. Het salaris van de piloten werd daarentegen opgetrokken. Met dat alles was de situatie rijp voor een konflikt. Op diverse Franse luchthavens rees het verzet. De bonden kwamen onder druk te staan.

De vakbeweging, die bereid was de bezuinigingsplannen van de luchtvaartmaatschappij te verdedigen, begreep dat ze iets moest ondernemen om gezichtsverlies te voorkomen. Ze riep op tot een „nationale aktiedag” op 12 oktober. Inmiddels waren er eind september op Orly al symptomen dat de arbeiders moeilijk in toom zouden kunnen worden gehouden. Op de luchthaven Roissy bleek dat begin oktober. Van onder op namen diverse groepen arbeiders — onderhoudspersoneel, het personeel van de landingsbanen en van de bevrachting — kontakt met elkaar op. Tegen de bedoeling van de vakbeweging werd na de 12e oktober de arbeid niet hervat en liep het op de bewuste datum al volledig uit de hand.

Op Roissy werd een van de aankomsthallen door 150 arbeiders urenlang geblokkeerd. Anderen belegerden 's avonds het Parijse hoofdkwartier van Air France. Op Roissy werd het bevrachtingskantoor bezet. De vakbeweging verloor meteen al iedere greep op de achterban en dat bleef zo de daaropvolgende dagen.

Op Roissy werden de lorries voor het vrachtvervoer gebruikt om barrikaden te bouwen op de toegangswegen. De politie probeerde de barrikaden op te ruimen wat tot gevolg had dat het spontane verzet op deze luchthaven alleen maar feller werd. Het hier gestationeerde vliegtuig van de Franse president Mitterand werd 17 uur lang door stakers omringd. Op Orly blokkeerden duizenden arbeiders een uur lang de platforms. Diezelfde avond nog verklaarde de direktie dat zij afzag van haar voornemen om voor Roissy alsnog de verlengde arbeidsdag in te voeren. De arbeiders zetten hun strijd echter voort.

De resterende oktoberdagen lieten geen enkele twijfel mogelijk omtrent het karakter van de strijd, die niet alleen de direktie van Air France, maar ook de vakbeweging zorgden baarde en verontrustte. Zowel op Roissy als op Orly werden de platforms bezet en daarvoor werd vliegverkeer grotendeels onmogelijk gemaakt, iets waartegen de vakbeweging zich altijd had gekant en zich nog immer kantte. Ook de vluchten van niet-Franse maatschappijen moesten in belangrijke mate worden afgelast.

Minister van Verkeer Bosson sprak van een onhoudbare situatie en verklaarde dat de oproerpolitie de platforms met geweld zou ontruimen. Dat gebeurde ook, maar 's avonds werden ze door de stakers opnieuw bezet. Inmiddels breidde de staking zich uit naar de vliegvelden van Nice en Marseille en vervolgens naar die van Lyon, Lille en Toulouse. Minister-president Baladur gaf te kennen, dat de bezuinigingsplannen van Air France toch

zouden doorgaan, maar dat er geen ontslagen zouden vallen.

Op vrijdag 22 oktober leverden 3.000 arbeiders op Orly slag met de politie. De stakers blokkeerden de nationale verkeersweg N 7. De politie droeg er zorg voor dat de vluchten van niet-Franse maatschappijen doorgang konden vinden, maar vluchten van Air France bleven onmogelijk.

Dezelfde vrijdag kwam de vakbeweging met de regering overeen dat een deel van het personeel van Air France een loonsverhoging van 5 procent zou krijgen (in een periode van 2 jaar). De maatregel werd met veel tam-tam aangekondigd, kennelijk om verdere uitbreiding van het konflikt te voorkomen. Minister Bosson riep tegen 18 uur een eerste vergadering bijeen waarin vakbondsbestuurders en vertegenwoordigers van de directie en de regering de nadere uitwerking van de maatregel zouden bespreken. In de bijeenkomst werd er op aangedrongen dat de laagstbetaalden (die kennelijk niet van de 5 pct. zouden profiteren) er niet meer dan 100 francs per maand op achteruit zouden gaan. Er werden ook andere verzachtingen van plan 2 verlangd. Daar werd grif aan tegemoet gekomen met de bedoeling dat zodoende de grote massa van de stakers enigermate tevreden zou worden gesteld en de rust zou weerkeren. Het blote feit dat deze concessies werden gedaan vormt een bewijs voor de kracht van de stakingsbeweging.

Enig resultaat bleef uit. Inplaats daarvan werd de staking steeds meer van onderop georganiseerd. Iedere morgen werd er, in elke afdeling en bij iedere vestiging van Air France, een stakersvergadering gehouden waar gepraat werd over wat voor acties ondernomen dienden te worden, hetzij bezetting van de platforms en konfrontatie met de oproerpolitie, hetzij andere aktievormen. In die dagen lieten de vakbondsleiders zich niet zien. Ze verschenen niet op deze dagelijkse bijeenkomsten van de stakers. Maar, zo verklaarde een van de stakers, „dat geeft niets. De arbeiders kunnen zelf hun strijd heel goed organiseren.”

De aankondiging door minister Bosson van het nadere overleg tussen vakbonden en regering lokte heftige reacties uit. De achterban verlangde dat zij bij besprekingen vertegenwoordigd zou zijn opdat er „geen halve maatregelen” zouden worden getroffen. Dat leidde ertoe dat de vakbeweging een stap terug deed en de besprekingen werden opgeschort. Om toch vooral maar (verder) gezichtsverlies te voorkomen besloten de vakbonden tot een nieuwe „stakingsdag” (alsof er al geen staking aan de gang was) op dinsdag 26 oktober.

Op zondag 24 oktober moest minister Bosson erkennen dat men te maken had met „een uitzonderlijke beweging”. Hij sprak van een „revolte” omdat hij het woord „staking” zorgvuldig vermeerde en zei dat „een ander sociaal plan noodzakelijk was gebleken en dat daarover in de eerstvolgende drie maanden zou worden onderhandeld.” Drie maanden achtte hij kennelijk de termijn waarbinnen de strijdbaarheid zou wegebben en subtilere methoden voor de herstrukturering van Air France konden worden ontwikkeld. Hij maakte tevens het aftreden bekend van president-direkteur Attali van Air France.

Maandag 25 oktober deed de vakbeweging het voorkomen alsof er een overwinning was geboekt. Dat was het begin van de poging de zelfstandige aktie van de Air France-werknemers onder controle te krijgen. De vakcentrale *Force Ouvrière* verklaarde dat de staking was opgeheven. Andere vakcentralen lieten weten, dat ze weliswaar de staking steunden, maar niettemin de bezetting van de platforms (het strijdmiddel dat bijzonder effectief was gebleken en regering en directie tot bepaalde concessies had genoopt) volstrekt afwezen. „Met een dergelijk middel en de daaruit voortvloeiende botsing met de handhavers van de openbare orde en de staatsmacht verliezen wij onze geloofwaardigheid”, zo betoogde een vakbonds-bureaaukraat. „De macht”, zo reageerde een arbeider,

„die oefenen wij nu uit, hier in de werkplaatsen.” Om die macht te verzwakken kondigden de vakcentralen een nieuwe „aktiedag” aan.

Op dinsdag 26 oktober werden alle vluchten van Air France en de helft van de vluchten van de maatschappij Air Inter geannuleerd. Om te verzekeren dat de vluchten van de buitenlandse luchtvaartmaatschappijen doorgang zouden kunnen vinden bewaakte de politie, met instemming van de vakbonden, de platforms en de toegangen tot de luchthavens. De bonden verontschuldigde zich tegenover hun achterban met de opmerking, dat „stakers zich toch niet alle dagen op de platforms hoefden te vertonen”.

Op woensdag 27 oktober zou volgens de bonden het werk hervat worden. Maar dat gebeurde niet. Op Roissy besluit een vergadering van alle stakers voor voortzetting van de strijd. De vergadering eist dat zwart op wit de verzekering zal worden gegeven dat plan 2 wordt ingetrokken en dat de stakingsdagen zullen worden doorbetaald. Op Orly worden enkele diensten hervat, maar het personeel van de busdienst en de bevrachting staakt door.

Vrijdag 29 oktober besluit het personeel van de bevrachting op Orly en Roissy, dat al 16 dagen in staking is, zijn aktie op te schorten. Er wordt geëist dat in de stakersvergaderingen direkte vertegenwoordigers van de achterban worden gekozen. Zij moeten deelnemen aan de onderhandelingen in gelijk aantal als de afgevaardigden die de vakbonden naar de onderhandelings tafel sturen. Er gaan ook stemmen op die eisen dat de onderhandelingen rechtstreeks door de televisie worden uitgezonden en dat er in de werkplaatsen tv-toestellen worden neergezet zodat de arbeiders ze kunnen volgen.

Maandag 1 november verklaart Blanc, de nieuwe directeur van Air France, dat hij wil praten met de afgevaardigden van elke vakbond afzonderlijk en niet met afgevaardigden van de achterban. De bonden schrijven ledenvergaderingen uit. In die vergaderingen verzetten de leden zich tegen aparte vergaderingen met iedere bond afzonderlijk en zij blijven vasthouden aan de eis van deelneming van afgevaardigden die direkt door de achterban zijn gekozen. De bonden gaan daarmee akkoord, ten eerste omdat zij zich daar niet openlijk tegen durven verzetten en ten tweede vertrouwen zij erop die afgevaardigden met behulp van de direktie wel te kunnen manipuleren.

Op maandag 8 november verklaart Blanc dat plan 2 is ingetrokken en dat het nu aan de bonden is om maatregelen voor te stellen, die het verlieslijdende bedrijf kunnen redden. Met andere woorden: hij wil de vakbeweging weer de funktie van bemiddelaar laten vervullen, een funktie die zij tengevolge van het zelfstandig karakter van de staking niet kon uitoefenen. Hoe de onderhandelingen verlopen blijft onduidelijk, mede doordat er in de werkplaatsen géén tv-toestellen worden neergezet. Hoewel de eis van de achterban er in feite op neerkram dat de onderhandelingen niet op de gebruikelijke wijze zouden plaats vinden, schijnen ze toch wel degelijk min of meer achter de schermen te zijn gevoerd. Wat ervan is uitgelekt komt er onder andere op neer dat erover is beraadslaagd dat bij onvermijdelijke inkrimping van arbeidsplaatsen allereerst de strijdbaarste ex-stakers zouden moeten afvloeien.

De week die op de 8ste november volgt is roerig. Op 9 november wordt het personeel van een bepaalde afdeling op Orly bijeen geroepen. Het zal door vakbondsgedelegeerden op de hoogte worden gesteld van het verloop van de onderhandelingen van de vorige dag. Een ingenieur vertelt dat plan 1 nog altijd zal worden uitgevoerd. De mededeling wekt teleurstelling en woede aangezien algemeen werd aangenomen, dat niet alleen plan 2 maar ook plan 1 van tafel was. Onduidelijk is nu hoe de toekomstige arbeidsverhoudingen zullen zijn. De arbeiders besluiten het centrum van hun afdeling te bezetten en de toegangen daarvan te barrikaderen. Ze nemen contact op met alle andere afdelingen en stellen heel

het personeel van Air France op de hoogte.

Eerst meer dan acht dagen na het „officiële” einde van de staking wordt het werk heel langzaam hervat. Op dat tijdstip ziet Air France zich genoodzaakt bekend te maken dat nog altijd niet alle vluchten kunnen worden uitgevoerd.

Samenvattend kan worden vastgesteld dat het personeel van Air France met zijn aktie het bewijs heeft geleverd dat van zelfstandige strijd grote kracht uitgaat, zelfs dan wanneer de vakorganisaties — zoals gebeurd is — er af en toe in slagen de beweging op verkeerd spoor te leiden. De kracht die de achterban ontwikkelde heeft geresulteerd in de annulering van het — door de vakbeweging geaccepteerde — plan 2 en in het ontslag van president-direkteur Attali. Inmiddels is het natuurlijk zo, dat deze maatregelen op last van de regering alleen maar ten doel hadden een eind aan de staking te maken en de weg te banen voor beraadslagingen over toekomstige maatregelen die lange tijd in beslag zullen nemen. Ze zullen alleen al hierom lange tijd in beslag nemen, omdat men er rekening mee houdt dat in een dergelijk lang tijdsbestek de strijdbaarheid van de arbeiders verflauwt. Men hoopt uiteraard bovendien dat in de loop van een dergelijke periode de vakbeweging haar greep op de achterban weer terugkrijgt en zal weten te versterken.

Wat opvalt bij de stellig zelfstandige strijd bij Air France is dit, dat er aktief aan is deelgenomen door arbeiders die zich doorgaans helemaal niet zo strijdvaardig tonen. „Ik heb”, aldus heeft een van de stakers verklaard, „kollega's stenen zien oprapen en naar de politie gooien van wie ik dat nooit gedacht of gezien had, zelfs niet tijdens de bedrijfsbezettingen en de akties van de oproerpolitie in 1968.” Een ander verklaarde: „De staking is niet door de bonden uitgeroepen en hoe de strijd werd gevoerd, dat is bepaald door de voltallige stakersvergaderingen.” Weer een andere staker heeft gezegd: „Wij wilden niet dat de bureaukraten ons vertelden wat we doen moesten; wij hebben de bureaukraten laten zien wat er gedaan moest worden. Zij konden als het ware de draad opnemen.” Nog weer een ander merkte op, dat voor zover er in de dagelijkse stakersvergaderingen vakbondsgedelegeerden aanwezig waren, deze geen enkele invloed op de beslissingen konden uitoefenen. De vakbeweging kon de zaak tenslotte alleen maar weer enigszins onder controle krijgen door de koncessies van de regering als „overwinning” van de bonden voor te stellen en daarnaast door „aktiedagen” te organiseren waarop stoom kon worden afgeblazen.

Bovenstaand artikel over de staking bij Air France berust op gegevens die ons werden verstrekt door een Franse kameraad.

— 0 —

WAT DE VAKBEWEGING IS EN NIET IS EN WAT ZIJ WAS EN NIET WAS

Tegenover een verslaggever van *De Volkskrant* verklaarde de vakbondsbestuurder *Joop Verroen* in dat blad van zaterdag 27 november, dat hij zich „handelaar in arbeidsrust” noemde. Honderd jaar geleden deed de Engelsman William Morris, een bekend schrijver over maatschappelijke vraagstukken, een uitspraak die, wat taak en funktie van de vakbeweging betreft, op hetzelfde neerkwam. De vakbonden, zo verklaarde hij, „zijn ermee belast het menselijk deel van de kapitalistische machinerie in goede werkconditie te houden

en te vrijwaren voor het gruis van de ontevredenheid." Maar zo'n kleine tien jaar nadat Morris in 1885 de vakbonden aldus karakteriseerde zou geen bestuurder van de sinds kort in Nederland optredende vakbeweging woorden hebben gesproken die ook maar enigszins overeenkwamen met die van Morris of van Verroen. Gerrit van Erkel, sekretaris van het in 1893 opgerichte NAS, noemde zich „kruier der arbeiders" en zou verontwaardigd hebben geprotesteerd indien men hem „handelaar in arbeidsrust" zou hebben genoemd. In 1885 was er in Engeland al zo'n kleine eeuw van kapitalisme sprake. In 1893, het jaar waarin het NAS werd opgericht, lag in Nederland het kapitalisme nog in de wieg of was het nog maar net daaraan ontgroeid.

Wijlen Sam de Wolff heeft eens trefzeker opgemerkt: „Het Nederland der vorige eeuw leed niet zozeer door het kapitalisme dan wel door het *g e b r e k* daaraan". Hij schreef dat in een verhandeling over Domela Nieuwenhuis en dat gebrek, ondermeer hierin tot uiting komend, dat de ellende van diens dagen een voor-kapitalistische ellende was, verklaart het karakter van de toenmalige arbeidersbeweging, het karakter van zowel de Democratische Bond als van het NAS. De armoede in Nederland was anders dan de proletarische armoede in Engeland. Dit had vanzelfsprekend gevolgen voor de organisaties die toentertijd als „arbeidersbeweging" optraden toen het kapitalisme in Nederland eerst kleuter, vervolgens knaap en tenslotte volwassen werd.

Een ander soort verscheen onvermijdelijk ten tonele. Nieuwenhuis heeft de onvermijdelijkheid van die verandering wel beseft. Hij zei dat de sociaal-demokraten (zij die voor de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse streden) „de naaste toekomst" hadden, het *historische* gelijk, zeggen we achteraf. Het gevolg daarvan was, dat de vroegste Nederlandse arbeidersbeweging gedoemd was aan betekenis in te boeten naarmate het Nederlandse kapitalisme zich ontwikkelde.

Wat geldt voor die beweging waaraan voor altijd de naam van Domela Nieuwenhuis verbonden zal blijven geldt in niet mindere mate voor het NAS. Deze vakcentrale beschouwde zichzelf als een *revolutionaire* vakcentrale. Naarmate de kapitalistische produktiemethode terrein won moest de vakcentrale met een dergelijke ideologie plaats maken voor een andere, de moderne vakbeweging, een waarvan eveneens kan worden gezegd, dat zij — gezien het feit dat de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse nog moest worden bevochten — het historische gelijk aan haar zijde had.

Er dient niet te worden vergeten, dat in de kapitalistische maatschappij, die daardoor wordt gekenmerkt dat de arbeidskracht er een *w a a r* is, de vakbeweging de verkoopcentrale van deze arbeidskracht is en dat het bijgevolg haar funktie is op de arbeidsmarkt tussen kapitaal en arbeid te bemiddelen. In de periode dat de burgerlijke emancipatie nog moest worden veroverd, in de periode waarin het gold een einde te maken aan de roofofbouw op de arbeidskracht, ging het er bij die bemiddeling om een reeks van veroveringen te behalen die van het grootste belang waren voor de arbeiders, maar — vanwege produktiviteitsverbetering — van niet minder groot belang voor de ondernemers.

De vakbeweging is, als verkoopcentrale van de arbeidskracht, een instituut van de burgerlijke samenleving en zij is als zodanig dus géén organisatie die naar de omverwerping van het kapitalisme streeft of streven kan. De vroegste vakbeweging, die poogde „*revolutionair*" te wezen, dat wil zeggen géén instituut van de burgerlijke maatschappij te zijn, was dientengevolge op de duur ongeschikt om haar funktie als vakbeweging te vervullen. De moderne vakbeweging die tussen kapitaal en arbeid bemiddelde, de prijs van de arbeidsmarkt hielp bepalen, komt de verdienste toe in het tijdvak dat de burgerlijke emancipatie van de arbeidende klasse nog bereikt moest worden enorm veel daaraan te hebben bijgedragen. Die bijdrage vormt de verklaring voor het ontstaan van de vakbewegings-

mythe. Van een vakbondsmythe zou zonder deze bijdrage geen sprake zijn geweest. Anderzijds zou zonder een dergelijke bijdrage de vakbeweging haar functie van bemiddelaar niet hebben kunnen uitoefenen. Want om bij kapitalistische produktieverhoudingen noodzakelijke bemiddeling mogelijk te maken moeten zowel ondernemers als arbeiders het belang van het bemiddelen hetzij inzien hetzij erin geloven. Geen enkele vakbond zou ooit ook maar één dag door het ondernemersdom als gesprekspartner geaccepteerd zijn indien de vakbeweging niet haar bekwaamheid in het bemiddelen getoond had, indien zij niet bewezen had „het menselijk deel van de kapitalistische machinerie te kunnen vrijwaren voor het gruis van de ontevredenheid”; indien zij niet getoond had de arbeiders onder controle te kunnen houden. Omgekeerd zou de vakbeweging geen seconde door de arbeiders als hun woordvoerder zijn beschouwd indien zij bij de bemiddeling niet was opgetreden als de verdediger van hun belangen, wel te verstaan z e e r b e p a a l d e belangen.

Nadat de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse eenmaal was voltooid behoeften die bepaalde belangen niet meer te worden verdedigd. Van toen af aan was de vakbeweging niet langer de verdediger van de belangen der arbeiders. Van toen af aan waren vakbondsbestuurders inderdaad alleen nog maar „handelaren in arbeidsrust”. Maar de mythe bleef, omdat mythen nu eenmaal een taai leven hebben en handhaving van de mythe voor de vakbeweging niet zonder belang is. Want hoe krachtiger de mythe, hoe meer de vakbeweging er aanspraak op kan maken dat zij de arbeiders vertegenwoordigd en dus de schijn kan ophouden dat zij in hun belang bemiddelt aan de onderhandelings-tafel.

Mythen hebben uiteraard niet het eeuwige leven. Ze kavelen om zo te spreken af in de loop van de maatschappelijke ontwikkelingen. Arbeiders geloven — getuige de steeds kleinere organisatiegraad — steeds minder in de vakbeweging. Deze kán hun belangen ook niet meer vertegenwoordigen omdat, na het tot stand komen van hun burgerlijke emancipatie alleen nog maar de wezenlijke en fundamentele tegenstelling tussen kapitaal en arbeid op de voorgrond treedt. Door de vakbeweging van nu, zijnde een instelling van de burgerlijke maatschappij, kan die tegenstelling alleen maar worden ontkend. De vroegste vakbeweging, die op deze tegenstelling de nadruk wilde leggen, was dientengevolge ongeschikt voor het vervullen van de historische taak.

— 0 —

DROMEN ZIJN BEDROG

„*De vermoorde droom*” is de titel van een boek dat kort geleden is verschenen bij de Amsterdamse uitgeverij Nijgh & Van Ditmar. Het had veel beter „Dromen zijn bedrog” kunnen heten. Het is geschreven door de historicus *Hans Olink* en het is — naar hij op de eerste bladzijde mededeelt — „het resultaat van een speurtocht naar de geschiedenis van drie Nederlanders wier leven een beslissende, soms fatale wending kreeg door hun pogingen het arbeidersparadijs te realiseren.”

Inderdaad, de drie hadden met elkaar gemeen dat zij idealisten waren die droomden van een „paradijs”, van een „paradijs voor de arbeiders”, een „droomparadijs” dat in Rusland gestalte zou krijgen. Zonder zich rekenschap te geven van het verschil tussen droom en werkelijkheid, in het vaste geloof dat met de verwezenlijking ervan daarginds een begin

was gemaakt, trokken zij er heen om mee te werken aan de verdere opbouw, respectievelijk in 1918, in 1924 en in 1930. Het waren de waterbouwkundig ingenieur *Sebald Rutgers*, de civiel-ingenieur *Dirk Schermerhorn* en de architect *Mathijs Wiessing*.

Geen van de drie is meer in leven. Sebald Justinus Rutgers, geboren in 1978, keerde in 1938 terug naar Nederland en overleed hier in 1961. Dirk Schermerhorn — jongere broer van de na-oorlogse minister-president van die naam — stierf 37 jaar oud in 1937, de tijd van Stalins 'zuiveringen', voor een Russisch vuurpeloton. Mathijs Wiessing overleed op 81-jarige leeftijd in 1987 in Moskou.

Het heeft Olink veel moeite gekost de levens van dit drietal enigermate te rekonstrueren. Van die moeite getuigen het eerste en het laatste hoofdstuk. De tien hoofdstukken daartussen bevatten drie biografische *s c h e t s e n*. Maar het zijn boeiende schetsen, niet alleen omdat zij licht werpen op wat de hoofdpersonen bewoog, maar ook omdat zij een beeld geven van hun werk en hun dagelijks leven in het bolsjewistische Rusland en van de omstandigheden waaronder zich dat voltrok. Bijna iedere pagina van het boek bevestigt de oude wijsheid dat dromen bedrog zijn.

Hebben de drie idealisten in kwestie, hun echtgenotes of naastbetrokkenen dat tenslotte ook ervaren? Het valt moeilijk aan te nemen van niet. Maar niettemin! Sebald Rutgers, op zeer jeugdige leeftijd lid van de SDAP geworden, na het kongres van Deventer (1909) lid van de SDP en tenslotte vurig bolsjewiek, zei in de jaren '50 tot zijn zoon Jan dat „Stalin de man was die het paradijs dichterbij bracht” en dat je „zonder strafkampen geen ideaal kunt realiseren”. Aan de vader van Elsie Fausch, de ex-vrouw van Sebalds spoorloos in Rusland verdwenen en naar later bleek omgekomen (!) zoon Wim, schreef Rutgers sr. in die tijd: „In de Sovjetunie komt alles in orde, het zal meer tijd nodig hebben dan men denkt, maar we moeten geduld hebben”. De oudste zoon van Dirk Schermerhorn (Russisch staatsburger en wonend in Moskou) vertelt aan Olink dat zijn moeder, Francisca Mus, die zes jaar in een kamp zat, tot aan haar dood „niet kon geloven dat dit Stalins bedoeling was geweest” en dat ondanks alles „haar geloof in het systeem ongebroken” was. Er zijn blijkbaar mensen die blijven dromen of tegen beter weten in dromen blijven verkondigen.

Maar er zijn ook anderen. Elsie Fausch zelf, die in 1957 toestemming kreeg Rusland te verlaten, noemt de tijd die zij daar doorbracht „vijfentwintig verloren jaren”. „Ze hebben mijn leven gestolen”, zei ze tegen Olink.

Van de tien hoofdstukken die levensschetsen bevatten zijn er zes aan Sebald Rutgers gewijd. Wat ze interessant maakt is o.a. de beschrijving van de tijd dat hij in het hart van Siberië aan het hoofd stond van een volgens zijn plannen gestichte bloeiende industriële onderneming. Hij leidde die — zo blijkt — op precies dezelfde wijze als welke kapitalistische onderneming ook: loon naar prestatie, zo hoog mogelijke opvoering van de produktiviteit, differentiatie van het loonsysteem, enzovoorts.

Interessant is ook dat Rutgers, die tot aan het eind van zijn leven niet moede werd mede de bolsjewistische leugens omtrent het ware karakter der in Rusland heersende produktieverhoudingen te verkondigen, in zijn jonge jaren — in een brief aan z'n partijgenoot Van Ravesteyn — schreef het beu te zijn „om steeds in leugens en bedrog door het leven te gaan”. Hij maakte kennelijk verschil tussen bedrog in een kapitalistische en bedrog in een staatskapitalistische maatschappij.

Sebald Rutgers keerde, zoals vermeld, in 1938 naar Nederland terug. Dirk Schermerhorn vond er als slachtoffer van de terreur de dood, maar Mathijs Wiessing ontsnapte aan een dergelijk lot. Waardoor? Olink is uitermate voorzichtig aangezien hieromtrent geen absolute zekerheid bestaat. Maar hij geeft wel het oordeel weer van diverse betrokkenen

die Wiessing gekend hebben.

Stuk voor stuk zijn zij van mening dat hij op een bepaald moment een spion van de KGB geworden is. Sommigen van hen vermelden de gronden waarop die mening berust. Indien zij gelijk hebben kan worden vastgesteld dat hij uit de bedriegelijke droom ontwaakt is en daarna anderen is gaan bedriegen. Om zijn leven te redden. Maar dat verandert uiteraard niets aan het betreurenswaardige feit. Zijn lot verschilt hemelsbreed van dat wat Dirk Schermerhorn getroffen heeft. Maar beider lot hangt onder de in Olinks boek beschreven omstandigheden als een zwaard van Damocles boven het hoofd van alle idealisten.

Er zijn er meer geweest, ook uit Nederland afkomstig, met een dergelijk lot. In *De Volkskrant* van 8 december j.l. wordt melding gemaakt van een overigens niet door ons gelezen boek dat geschreven is door een zekere *Thijs Berman* en dat verhaalt van een ook door hem ondernomen speurtocht naar zijn oudoom *George Fles*. Deze vestigde zich in 1932 in Moskou om te helpen bij de opbouw van wat hij voor 'socialisme' hield. Hij werd in 1936 gearresteerd op verdenking van 'trotskistische contra-revolutionaire activiteiten' en verdween spoorloos. Het boek verscheen bij uitgeverij Van Gennep en is getiteld *Op zoek naar George Fles. Het einde van een Hollandse revolutionair in de Sovjetunie*.

— 0 —

EEN SOCIALISTISCHE MARKTEKONOMIE WAT WIL DAT ZEGGEN?

Midden november heeft het centrale comité van de zogenaamd 'Communistische' Partij van China een 'blauwdruk' voor het vestigen van de socialistische markteconomie aangenomen. De term is bijzonder geschikt om verwarring te stichten en ongetwijfeld daarvoor ook bedacht. Daarvoor en voor het zo goed mogelijk verbergen van de werkelijkheid. De markteconomie is niet socialistisch. Willen wij daarmee zeggen dat de Volksrepubliek China op weg is naar het kapitalisme? Allerm minst. Deze Volksrepubliek is altijd al kapitalistisch geweest. Wat met het woord 'socialistische markteconomie', en met de goedgekeurde blauwdruk wordt aangeduid is doodeenvoudig dit, dat China op weg is van de ene soort kapitalisme naar de andere. Gisteren kende China het staatskapitalisme, morgen zal het Chines kapitalisme iets meer op het westerse kapitalisme lijken, overmorgen een ietsje meer en in een nog wat verder toekomst heel wat meer.

NRC/Handelsblad publiceerde op 4 december j.l. een bijdrage van zijn korrespondent in Peking waarin bijzonderheden werden verteld over de 'Beiren Group', een van China's hervormde staatsbedrijven waarvan de aandelen voor 37,5 procent in handen is van particuliere, gedeeltelijk ook buitenlandse, beleggers. „Dit betekent niet”, schrijft de verslaggever, kennelijk geïnspireerd door de president-direkteur van deze onderneming, „dat de 'Beiren Group' een kapitalistische multinational aan het worden is.”

Hoezo niet?, kan men vragen. Is staatskapitalisme soms geen kapitalisme? En is een onderneming als de KLM in Nederland met een meerderheid van de aandelen in het bezit van de staat soms geen kapitalistisch bedrijf? Is de genationaliseerde Franse automobiel-fabriek van Renault, waarvan de Franse staat alle aandelen bezit, soms ook geen kapitalistische onderneming? Zijn de tot voor kort 6.700, thans 4.700 werknemers van de

„Beiten Group’ soms geen loonarbeiders? Jazeker, dat zijn ze. En het blote feit dat ze loonarbeider zijn, wat ze altijd al waren, wil niets anders zeggen dan dat hun arbeidskracht een waar is en dat die waar door de onderneming gekocht wordt omdat met behulp van arbeidskracht een grotere hoeveelheid waarde wordt geproduceerd dan de waarde van die arbeidskracht.

Het scheppen van deze meerwaarde, daarom draait het bij het kapitalistisch productieproces en het doet er voor de arbeiders weinig toe of deze meerwaarde naar een particuliere ondernemer vloeit of naar de staat. Er is geen Renault-arbeider die denkt dat hij aan een „socialistische’ wijze van produceren deelneemt. Er is geen Renault-arbeider die — omdat zijn vrouw de tomaten en de camembert op de markt koopt — de Franse economie voor zoiets als een „socialistische markteconomie’ houdt. De Franse loonarbeiders zijn niet zo gek als directeur Zhang Zhiyuan van de „Beiren Group’ of de in Peking gestationneerde korrespondent van *De Volkskrant*. Er zijn ook geen Chinese arbeiders zo gek. Dat wil zeggen: zelfs als zij het officiële partijjargon napraten, dan nog weten zij drommels goed dat zij onderdrukt en uitgebuit worden.

Wat betekent de koers naar een zogenaamd „socialistische markteconomie’ voor China? Dit, dat de maatschappelijke hervormingen, verre van te worden teruggedraaid, onweerstaanbaar voortgang vinden. Dat blijkt ook duidelijk uit verklaringen van prof. Liu Guogang van de Chinese Academie van Sociale Wetenschappen en van Lu Yonghua, adjunct-direkteur van de Staatscommissie voor Economische Herstructurering. De staat zal binnen afzienbare tijd honderd bedrijven volledig privatiseren en binnen een periode van drie tot vijf jaar bekijken of dat ook mogelijk is voor alle 11.000 grote staatsbedrijven. Dat betekent noch het komplette einde van een socialistische economie, noch het einde van een „socialistische markteconomie’, die er geen van tweeën waren. Het betekent niet meer, maar ook niet minder dan een herstructurering van het Chinese kapitalisme. Een met omzichtigheid doorgevoerde herstructurering, waarvan — vanwege die omzichtigheid — de Russische machthebbers nog het een en ander kunnen leren.

— 0 —

ZAL STRAKS HET DOEK OPGAAN VOOR EEN OUD STUK ?

„De kater van het loslaten van de ene onhoudbaar gebleken belofte is nog niet verwerkt, of de PvdA doet al weer een nieuwe belofte.” Dat schreef Mark Kranenburg, redakteur van *NRC/Handelsblad* in een beschouwing die op 9 december j.l. in die krant verscheen. Zijn woorden hadden betrekking op onderdelen van het verkiezingsprogramma van de PvdA dat op de 10de en de 11de december zou worden gehouden. Wat voor soort van kongres zal het worden, vroeg hij zich af, het afscheid van een stervende of de wederopstanding? „Het wordt naar alle waarschijnlijkheid een in overwegende mate „braaf’ kongres”, meende hij. Wel konstateerde hij aan het slot van zijn stuk „dat de echte keuzen voor morgen wederom niet worden gemaakt.”

Op het moment dat wij deze regels schrijven is het PvdA-kongres nog maar net begonnen. Naar onze mening echter kan men zich desondanks van „morgen’ — om met Kranenburg te spreken — wel een voorstelling maken. Want de toekomst hangt echt niet van de

kongresbesluiten af, niet van de vraag of het verkiezingsprogramma *Wat de mensen bindt* officieel zal worden vastgesteld of van de vraag wie er na de verkiezingen van mei '94 deel mag uitmaken en nog deel zal uitmaken van de Tweede Kamer-fractie. De toekomst van de PvdA wordt bepaald door wat de PvdA is en door hoe zij dientengevolge onvermijdelijk zal reageren op de maatschappelijke en politieke verhoudingen.

De PvdA is, zomin als de SDAP die zij heeft opgevolgd, een partij die naar de omverwerping van het kapitalisme en naar andere produktieverhoudingen streeft. De SDAP kon en moest om diverse redenen een tijdlang die schijn nog wekken, voor de PvdA is dat onmogelijk. Maar zij heeft in het jongste verleden wel verkondigd dat zij, indien zij de mogelijkheid tot mederegeren kreeg, een 'sociaal beleid' zou voeren. Zij wilde daarmee zeggen dat zij de belangen van de zwakken in de samenleving zou behartigen, in de bres zou staan voor arbeidsongeschikten en voor de laagste inkomensgroepen in de maatschappij. Wat daarvan terecht is gekomen, terecht m o e s t komen, heeft men gezien.

Op het politieke toneel hebben de ministers van de PvdA, uiteraard doordat zij niet anders konden, een heel ander stuk gespeeld dan zij tevoren in het (verkiezings) programmaboekje hadden aangekondigd. Voor zover de achterban, vertrouwend op de verkiezingsbeloften en in blind geloof in de heiligheid van de partijmythe, op het schellinkje plaats nam, werd hij teleurgesteld, en wel teleurgesteld door het stuk in het algemeen en door Elske ter Veld, de vrouwelijke hoofdrol, in het bijzonder.

Gezien het werkelijke karakter van de PvdA, gezien wat zich de laatste tijd (en niet toevallig natuurlijk) binnen die partij heeft afgespeeld en gezien de maatschappelijke verhoudingen, lijkt de kans bijzonder groot dat — wanneer ook na de verkiezingen van '94 de PvdA zal zijn vertegenwoordigd in een koalitiëkabinet — hetzelfde stuk, met andere acteurs en aktrices, opnieuw zal worden opgevoerd.

Elske ter Veld bleek destijds geknipt voor de rol waarvoor ze werd uitverkoren: ze kwam uit de vakbeweging en protesteerde daar heftig tegen iedere afbraak van de welvaartsstaat'. Kortom, ze scheen een fakkel brandende te houden die Kok en andere PvdA-ministers inmiddels hadden gedoofd. Derhalve, als er iemand geschikt was om een reeks verslechtingen te verkopen, dan zij wel dacht men. En zo dacht Elske er zelf ook over. Ze zette zich vol ijver aan haar ondankbare taak. Ze kwam, dramatisch hoogtepunt van het stuk, ten val.

Als, als zeggen we, de PvdA ook in de naaste toekomst weer gaat regeren, dan zou het publiek wel eens getuige kunnen zijn van hetzelfde drama. De rol van Elske ter Veld, die het tegendeel moest doen van dat wat de achterban van haar verwachtte, zal dan vermoedelijk worden vervuld door Karin Adelmund.

Mark Kranenburg heeft er kennelijk enig idee van, dat regisseur Felix Rottenberg het oude stuk op het programma heeft gezet en laat repeteren. Hij schrijft: „De permanente plaats van (ex) vakbondsmensen op de kandidatenlijst versterkt de suggestie dat er wat de PvdA betreft een einde is gekomen aan de boze jaren. Karin Adelmund (. . .) fungeert nu met haar vijfde plaats op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer als bliksemafleider voor de ingrepen in de sociale zekerheid.” Dat deed Elske ter Veld ook. Destijds wilde en nu wil de PvdA het kiezersvolk doen geloven, dat het einde van de boze jaren gekomen was en is. Maar de jaren zijn tot nu toe alleen maar bozer geworden. Voor de WAO-ers, voor hen die in de WW zitten, voor de bijstandsmoeders en voor tal van anderen. En tenslotte is het ook boos geworden voor de PvdA.

„De PvdA zal sociaal zijn of niet zijn”, heeft Karin Adelmund onlangs verklaard. Omdat het in de gegeven maatschappelijke verhoudingen voor een regeergeile burgerlijke partij als de zijne niet anders kan, kreeg Felix Rottenberg de moeilijke taak de PvdA

w é l te laten zijn, maar n i e t sociaal.

Voor de televisie-kamera van de NOS herinnerde hij er op de avond van de eerste kongresdag aan, dat hem de vernieuwing van de PvdA was opgedragen, maar dat hij niet tevreden was over wat hij tot dusver had bereikt. Dat klinkt ons in de oren als gehuichelde bescheidenheid. Dichter bij de waarheid is Mark Kranenburg, die konstateert dat zich in zeer korte tijd binnen de PvdA een „gigantische verschuiving van de macht heeft voltrokken (. . .) feitelijke macht voor zover het de partij betreft berust bij Rottenberg (. . .) de rest van het partijbestuur speelt nauwelijks nog een rol van betekenis (. . .) Enigszins gechargeerd gesteld: de partij is Rottenberg (. . .) De betrekkelijk geruisloze sanering van de Tweede Kamerfractie die Rottenberg heeft doorgevoerd is een persoonlijk succes voor hem.”

Of het inderdaad om een „persoonlijk succes” gaat betwijfelen we, maar het gaat in elk geval om een succes dat alleen maar mogelijk was door de tijdsomstandigheden. Het kon alleen maar worden behaald in de huidige fase van de kapitalistische ontwikkeling, omdat het daarin paste en noodzakelijk was. Doch toegegeven: iedere historische fase kent haar eigen helden.

De taak waarvoor Felix Rottenberg staat is hem op het lijf geschreven. Al direct bij zijn eerste optreden deed hij ons onwillekeurig denken aan de vogel *Rock* uit Multatuli's „Negende geschiedenis van gezag”: „een kleine vogel, die wel wat op een raaf leek, met losse tong en hippelende tred”. Wat maakt het uit dat die vogel riep „*De dadels van Hassan zijn driemaal groter dan ze zijn*”, Rottenberg daarentegen verkondigt: „*De achteruitgang van de PvdA is driemaal kleiner dan ze is*”? De overeenkomst is dat tegenspraken niet lang duurden, noch bij de vogel, noch bij hem. „Er was namelijk”, vertelde Multatuli, „in de stem des vogels iets dat de lucht deed trillen op een wijze, die invloed had op de straalbreking”, waardoor men niet goed meer kon waarnemen. *Rock* was een vogel „die leugen tot waarheid” maakte.

Aan het bovenstaande moet direct worden toegevoegd, dat het niet alleen deze overeenkomst is die maakt dat Rottenberg door de meerderheid van de partijleden niet erg voor de voeten wordt gelopen. De noodzakelijke vernieuwing die hij tot stand moet brengen houdt geenszins in, dat het 'socialisme' moet worden opgepoetst dat nimmer tot de bagage van de PvdA heeft behoord, hoogstens slechts een masker is geweest. Dat masker heeft zijn dienst gedaan; het past niet meer bij het moderne kapitalisme en niet meer bij het op basis daarvan te voeren politieke beleid. Behalve . . .

Behalve als het er mogelijk om gaat nog eens het oude toneelstuk op te voeren met in het eerste bedrijf nostalgische kostuums die aan het manchester van de vroegere AJC herinneren, in het tweede bedrijf het (overigens weinig verrassend) *démasqué* en in de laatste akte de droevige val van de prima donna. De repetitie is aan de gang. Misschien zal het doek in de naaste toekomst ervoor opgaan.